

Копчак М. М.

Львівський національний університет імені Івана Франка

ХАОТИЗАЦІЯ ТА ДИСИПАЦІЯ СИНЕРГЕТИЧНОЇ СИСТЕМИ МОВЛЕННЕВОГО ЕТИКЕТУ У ФАКТУРІ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТОПРОСТОРУ

У статті розкрито суть процесів хаотизації та дисипації, властивих будь-яким синергетичним системам разом із їх складністю, відкритістю, нелінійністю, фрактальністю і флукуативністю. Проаналізовано лінгвальну маніфестацію цих процесів у системі мовленнєвого етикету сучасного англійськомовного художнього текстопростору. Установлено, що недотримання інтерактантами принципу кооперації та порушення максим якості, кількості, релевантності й манери призводить до хаотизації в системі мовленнєвого етикету, руйнуючи її впорядкованість та ускладнюючи або ж блокуючи адекватну етикетну взаємодію, що унеможливає досягнення комунікативної мети й призводить до комунікативного дисонансу. Хаотизація підкріплена тенденцією до поступового розмивання етикетних форм на засвідчення ввічливості, нехтуванням вибором нормативних операторів мовленнєвої етикетної взаємодії, прагненням до рівності в стосунках, мінімізацією горизонтальної та вертикальної дистанції. Дисипація як розсіювання небажаних і невідповідних елементів у зовнішнє середовище, що призводить до їх виходу за межі системи, виявляється в застосуванні інвективних одиниць у межах комунікативних ситуацій, що формально належать до кластерної структури етикету, але, відповідно до лексичного вираження, суперечать нормативній етикетній мовленнєвій діяльності. Розгойдуючи систему мовленнєвого етикету, дисипація часто актуалізується шляхом вербалізації конфлікту зі стратегіями дискредитації, насильства й інвективної, реалізуючи варіативні тактики образи, звинувачення, погрози, що спрямовані на дисгармонію та конфронтацію, а отже, є антиетикетними. Такі деструктивні елементи заважають сприятливому режиму функціонування системи, тобто ввічливій етикетній взаємодії, зазнають дисипації та відходять на периферію. Виділено основні типи дисипаційних елементів, що розгойдують нормативну етикетну мовленнєву діяльність. У процесах хаотизації та дисипації одиниці мовленнєвого етикету розкривають свою девіантну функційність, характеризуються невпорядкованістю, ситуативно-контекстуальною варіативністю, уможливають динамічний розвиток системи мовленнєвого етикету в нерівноважному стані та слугують маркерами її синергетичності.

Ключові слова: етикет, ввічливість, кооперація, система, синергетичність, хаотизація, дисипація.

Постановка проблеми. Сучасний парадигмальний простір лінгвістики представлений співіснуванням двох домінуючих наукових парадигм: комунікативно-дискурсивної та когнітивної, адже увага вчених в основному зосереджена на мові як знарядді комунікації та впливу, а також когніції й концептуалізації. Однак сьогодні до мовознавчих студій усе активніше проникають принципи синергетики, що постулюють погляд на мову як синергетичну суперсистему, нелінійну, невідбалансовану, детерміновану зсередини й ззовні, яка перебуває в стані переходу від хаосу до порядку аж до нового порядку через взаємодію деструктивних тенденцій і параметрів самоорганізації цієї суперсистеми шляхом спільного функціонування елементів і підсистем, які кооперуються задля її збе-

реження [9, с. 20]. Функційна лінгвосинергетика опирається на традиційний функційний підхід, але доповнює його, зосереджуючись на процесах руху, взаємодії елементів і зв'язків між ними [10, с. 10]. Отже, функційно-синергетичний підхід до аналізу текстопростору допомагає чіткіше виявити «значущість семантичних, структурних, прагматичних характеристик мовлення, взаємодія або ж злиття енергій яких створює загальний функційний простір дискурсу» [8, с. 116]. У цьому контексті актуальним постає дослідження етикетної комунікації, що натепер не є просто шаблонним набором традиційних кліше, а, навпаки, яскраво демонструє загальну тенденцію до нівелювання етикетними формами, прагнення до рівності в стосунках, мінімізацію горизонтальної та вертикальної дистанції,

далеко не завжди детермінується спрямованістю на постійний пошук оптимального варіанта для побудови соціально-коректного висловлення й відбору соціально важливих мовленнєвих одиниць. Дискурсна етикетна комунікація переповнена когнітивно-комунікативною синергетикою та включає різноманітні екстралінгвістичні фактори, світобачення, події, думки, ціннісні установки [1, с. 245]. Отже, мовленнєвий етикет (далі – МЕ) розглядають як синергетичну кластерну систему, де кожен кластер – це окрема комунікативно-семантична група на позначення тематично-комунікативної ситуації, зокрема базових фігур звертання, привітання та прощання, з відповідним лексико-семантичним ранжуванням одиниць мовленнєвого етикету (далі – ОМЕ), а також із характеристиками, властивими синергетичним системам: складністю, динамічністю, відкритістю, гнучкістю, нелінійністю, фрактальністю й здатністю до флуктуацій [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на мовні характеристики та лінгвальний статус, у наявних наукових розвідках фігури мовленнєвого етикету розглянуто як стандартизовані мовленнєві жанри (М. Бахтін) або етикетні перформативні жанри (Т. Шмельова) в теорії мовленнєвих жанрів; експресиви (Дж. Серль) у теорії мовленнєвих актів; контактиви згідно з теорією мовленнєвих виявів у комунікативній лінгвістиці (В. Сухих, Н. Формановська); структури з позицій дискурсології (В. Григор'єва); стимули й завершення (В. Щербаков) у діалогічному мовленні. Утім діалогічна етикетна комунікація передбачає динаміку, рух і взаємодію енергій, адже при оформленні висловлювання адресант репрезентує репліку-стимул, що супроводжується реплікою-реакцією, яка, у свою чергу, є стимулом для подальшої репліки. Адресант та адресат постійно обмінюються енергією та ролями, що зумовлює потребу вивчення МЕ й дієвості його одиниць у новому мовознавчому ракурсі з позицій нелінійних відкритих систем з опертям на здобутки вчених у галузі синергетики, зокрема Г. Хакена, Р. Піотровського, Е. Ласло, І. Герман, В. Пономаренко, Л. Піхтовнікової, Т. Домброван, С. Єнікєєвої та інших. Певні напрацювання щодо вивчення МЕ в руслі функційно-синергетичного підходу здійснені в попередніх розвідках [7], однак комплексне дослідження цієї проблематики не є вичерпним і залишається предметом потенційних мовознавчих досліджень.

Постановка завдання. Виходячи з вищесказаного, метою розвідки є розкриття суті процесів хаотизації та дисипації, властивих будь-яким

синергетичним системам, шляхом аналізу їх лінгвальної маніфестації у фігурах МЕ у фактурі сучасного художнього текстопростору, на засвідчення синергетичності системи МЕ. Матеріалом дослідження слугують англійськомовні художні тексти початку ХХІ ст., де в персонажному мовленні якнайкраще актуалізуються ситуації природної комунікації.

Виклад основного матеріалу. Одиниці мовленнєвого етикету засвідчують комунікативну компетенцію носія мови з огляду на його вміння вибрати відповідний код і стиль для конкретної ситуації та діяльності [2, с. 124]. Правильно вибрана форма етикетного знака налаштовує на доброзичливість у стосунках, стає превентивним засобом, здатним подолати психологічну напругу. Однак проаналізована канва сучасного англійськомовного художнього текстопростору засвідчує поступове розмивання етикетних форм на засвідчення ввічливості й нехтування вибору адекватних операторів етикету, що призводить до явища хаотизації, а відтак порушує впорядкованість системи МЕ та створює комунікативний дисонанс. З позицій синергетики хаотизація трактується як поява елементів, що не відповідають загальним тенденціям розвитку системи, порушують її впорядкованість [10, с. 9] і перескеровують траєкторію руху функціональних зв'язків дискурсу. Хаотизуючі елементи блокують адекватну взаємодію комунікантів і призводять до зриву комунікативного наміру, руйнуючи прагма-семантичну системність дискурсу [10]. Оскільки система мовленнєвого етикету традиційно вибудована з опертям на теорію ввічливості [13] і принцип кооперації [15], хаотизація одиниць мовленнєвого етикету, зокрема операторів адресації, найкраще простежується через аналіз порушення цього принципу, а саме невідповідність і недотримання максим П. Грайса.

Так, згідно з *максимою кількості*, висловлювання не має бути занадто інформативним, що стосується й звертань – операторів адресації. Для встановлення контакту зі співрозмовником достатньо мінімального звертання, а надмірність можлива лише заради досягнення потрібного комунікативного ефекту. Природа надмірності оператора адресації багатofункційна. Звертання може мати улесливий і догідливий характер, демонструючи намір мовця підсилити ілюктивну силу висловлення та викликати прихильність адресата до себе, передати додаткову інформацію про емоційне ставлення до нього, бути почутим і вислуханим, отримати пораду. Надмірність символізує прагнення адресанта зреалізувати комуні-

кативний намір задля власних потреб, як у нижче наведеному контекстуальному фрагменті тексту (КФТ), де персонаж-наркоман відчайдушно намагається достукатися до матері з проханням випустити його з-під домашнього арешту й отримати чергову дозу наркотичної речовини, апелюючи до материнського почуття жалю. Коли його потреба залишається без уваги, тональність звертання різко змінюється з вербалізацією інвективної лексики, а комунікативний намір не досягається: *'Ma! Ma! Come and talk to me, Ma! It's boring in here... Hey, Ma, listen. I'm feeling a lot better... It's all down to you, Ma. Honestly, honestly, honestly, I could walk out of here now and never touch that stuff again. Ma? Why don't you just open the door for a minute and we'll have a nice cup of tea... Yeah, Ma. Now just open the door.'* Tarig whistled louder. *'Open the door, you bitch!'* Razia held on to her legs. *'Ma! Ma! I'm dying... Come on, Ma, let me out. One five-pound wrap,'* screamed Tariq. *'That's all I need. You bitch!'* [11, с. 425–246]. Численні вокативи розгойдують дискурсну діяльність персонажа, проектуючи можливі вектори подальшого розвитку ситуації, а інвективні оператори адресації стають саме тими точками біфуркації, що характеризують стан нестійкості системи та призводять до комунікативної невдачі. Згідно з *максимою якості*, адресант повинен говорити лише правду, однак ця максима буває порушена під час реалізації функції камуфляжу, оскільки певна лінгвально-репрезентована ситуація етикетної взаємодії може не відповідати істинним намірам і щирому ставленню адресанта до адресата, а насправді під виглядом ввічливості демонструє негативні емоції. Показовим є КФТ, де персонаж просить багатого родича підвищити зарплатню у зв'язку з вагітністю дружини. Початок діалогічної етикетної інтеракції маркований традиційними формами звертання по імені та із семантикою родинності, а вже наприкінці, отримавши відмову, адресант переходить до поштитового *sir* на означення статусної дистантності й подяки, вербалізованої лексичним повтором, що в контексті конкретної ситуації засвідчує зміну тональності, удавану ввічливість і нещирість його висловлення: *'Cousin, come in! 'Good evening, Ardashir Mukhul,'* said Samad, stepping fully into the room. [...] *'Cousin, what can I do for you?'* Samad took a breath. *The matter was this... 'I need only a small wage increase to help me finance the move. To make things a little easier as we settle in. And Alsana, well, she is pregnant.'* *'Don't mistake me, Samad... If I made allowances for every relative I employ I'd be walking around like bloody*

Mr Gandhi. [...]. 'Thank you, sir,' said Samad. *'Thank you so very much'* [20]. Із синергетичного погляду на початку інтеракції система дискурсу ситуації перебуває в рівноважному стані в режимі «свій», згодом упродовж обміну репліками-стимулами та репліками-реакціями починає розхитуватися, флуктуючи від звертання із семантикою родинності до звиклого по імені, як до одного з підлеглих, тоді досягає точки біфуркації – відмови в проханні, а далі на етапі контакторозмикання через вичерпність теми спілкування різко переходить у режим «чужий», маркований поштитовими формами та удаваною вдячністю. За *максимою релевантності* застосування етикетно-мовленнєвих засобів має бути доцільним і прийнятним в етикетній ситуації спілкування, відповідати формальному чи неформальному реєстру та соціальній ієрархії відносин між комунікантами. Порушення цієї максими має хаотизуючий ефект і перешкоджає успішній взаємодії й досягненню цілей. Наприклад, у ситуаціях мовленнєвої взаємодії з роботодавцем при звертанні доцільно використовувати поштитову формулу *Mr + прізвище* задля збереження статусної вертикальної дистанції. Девіантною ситуативно-контекстуальною формою за такого типу стосунків є адресація лише по прізвищу, що може доповнюватися просторічними звертаннями. Такий вияв хаотизації, зумовлений прагненням адресанта скоротити статусну дистанцію та переконати адресата чи схилити на свій бік, призводить до зайвої фамільярності, що викликає невдоволення роботодавця та змушує перейти в опозицію. Прикладом цього є КФТ, у якому продавці музичного магазину просять директора про вихідний день на Різдво. *'So,'* said Bailey, smiling strainedly, *'I hear you been organizing a coop against me. [...]'* *'Sorry, Mr Bailey,'* said Tom. *'Sorry – what did you say?'* *'A coop, you're organizing one. Plotting against me out here. I just came to see how that's working out for you.'* [...] Levi [...] laughed loudly. *'Coop? Bailey, that's like some thing for chickens, man. We organizing a coop? How's that work?'* Levi was still laughing. *'That ain't even legal – you can't coop nobody up. Some of us got girls to go home to, man. Fact is, I wanna be cooped up with my girl come Christmas Day – I'm sure you do too, Bailey. [...]'* Come on, **Bailey** – you don't want to coop us up in this store on Christmas. Come on, **brother.** *'But there ain't nothing to talk about,'* said Bailey in a low, resolved tone. [...] *'Don't – act – like – a – nigger – with – me – Levi,'* said Bailey in a whisper, each word with a momentum of its own, like darts he was throwing at a target. *'What are you*

talking about, man? Bailey, why you talking to me like that? 'It's Mister Bailey,' said Bailey, turning back. 'I'm senior to you here. [...] And don't ever talk to me like that again in front of those kids' [19, с. 338–343]. Один із продавців зберігає дистанцію, звертаючись поштиво, інший вдається до прямого звертання по прізвищу, доповненого просторічним вуличним *man* і, з огляду на спільні витоки, апелює до братерства за допомогою десемантизованого звертання зі семою родинності *brother*. У результаті порушення впорядкованості параметрів системи 'працівник' – 'роботодавець' адресат наголошує на статусно-рольовій дистанції й вимагає поштивного звертання, що відповідає формальній ситуації спілкування на робочому місці. Флуктуації форм звертання підштовхують систему перейти в стан хаосу, результатом чого стає комунікативна невдача, зумовлена вибором невідповідних операторів адресації та порушенням максими релевантності, а відтак прохання залишається незадоволеним. За дотримання *максими манери спілкування* комунікація повинна відкидати двозначність, безладність і неясність, не викликаючи непорозумінь. Однак якщо комунікант на початковому етапі комунікативної взаємодії негативно або ж узагалі не реагує на бажання встановити контакт, результатом є комунікативна невдача, оскільки хаотизація мовленнєвого спілкування може бути викликана різними ментальними моделями фрагмента дійсності: *The front door of the opposite flat stood open. 'Hello,' he called... 'Hello,' he said again... as he stepped inside the sitting room. 'Isn't it a beautiful day?' 'Uh,' said the woman. 'Hi. 'I'm Gabe, your neighbour'.... 'Sarah.' 'She stood in her tracks in the middle of the room. 'Sarah. That's lovely'... 'Can I help you?' she said. 'Oh, no,' said Gabriel. 'Let's start with a little chat... Getting-to-know type thing'... She took a step backwards. 'I'm sorry,' she said, 'but as you can see we are rather busy. We're moving out today.' Gabriel looked around... 'But let me help,' he cried and grabbed some books. 'It's nothing. Glad to help.' 'Don't touch them. Please! Stop it! ... You've muddled my papers... Oh God'... 'Oh, such a shame you're leaving,' he said flooding with neighbourliness. 'I hope we could still meet, couldn't we?' Sarah pulled out her mobile phone. 'I'm calling the police,' she said, 'I'll have you arrested if you don't get out of here'* [12, с. 494–496]. Хоча етикетна мовленнєва поведінка персонажа демонструє ввічливість, а одиниці МЕ задля вираження привітання, знайомства, компліменту, пропозиції допомоги – бажання налагодити контакт, інший комунікант

таку позицію сприймає як посягання на особистий простір і порушення максими такту [16]. Система починає розгойдуватися майже на ініціальному етапі, згодом досягає точки біфуркації, коли адресат пояснює небажання пролонгувати контакт зайнятістю у зв'язку з переїздом, а опісля різко рухається в деструктивному напрямі. Наслідком етикетного спілкування в цьому прикладі хаотизації стає комунікативна невдача, зумовлена невідповідними умовами та часом встановлення контакту, різним осмисленням фрагмента дійсності й вимогами ситуації, а також протиріччям вербальної та невербальної поведінки персонажа, котрий своїми діями створює незручності іншому комуніканту. Недотримання максими манери в межах фігури привітання засвідчує нульовий знак – відсутність у тексті об'єктів, наявність яких вимагається контекстом чи певними соціальними умовами. Таке порушення усталеної впорядкованої норми є також інформативно значущим, демонструючи емоційний стан персонажа. Так, у наведеному КФТ під час зустрічі з поліцією, що прибула на виклик у зв'язку з убивством у готелі, головний менеджер у стані емоційного збудження, занепокоєння, передчуття неприємностей, яких варто очікувати від вищого керівництва, цілком ігнорує знаки етикету, розпочинаючи діалог не з традиційного привітання й відрекомендування себе як відповідальної особи, а з безпосереднього запитання щодо ситуації, тоді як інший комунікант уважає за потрібне відрекомендувати себе згідно з етикетом: *The ambulance, and two policemen, a local foot patrol, arrived simultaneously. By the time Maddox got in from his meetings there were half a dozen coppers in his kitchen. 'What the hell is going on?' he said... 'What the bloody hell is going on?' One of the policemen emerged from the basement. 'Parks,' he said. 'I'm the senior investigating officer on this case'* [12, с. 16]. Зазвичай «відмова від етикетних знаків у ситуаціях, що вимагають їх застосування – надзвичайно важливе повідомлення» [3, с. 51], сигнал, що свідчить про різне сприйняття обставин спілкування комунікантами на психоемоційному рівні, а тому виявляється у відмінній поведінці. Із синергетичної позиції система входить у хаотичний стан від самого початку, оскільки невідповідний атрактор привітання виводить її зі стану рівноваги, у подальшому розгортанні дискурсної діяльності ця нестійкість пролонгує.

З позицій синергетики дисипація передбачає процеси розсіювання неоднорідних елементів у зовнішнє середовище у відкритих нелінійних

системах, що призводить до їх виходу за межі системи [4, с. 69]. Цю характеристику будь-якої синергетичної системи також трактують як хаос на макрорівні [6, с. 143], фактор природного відбору, який руйнує все, що не відповідає тенденціям розвитку [4, с. 69]. У синергії сучасного тексту та дискурсу дисипація яскраво простежується в застосуванні інвективної лексики (пейоративної/лайливої/обсценної) у межах комунікативних ситуацій, що тематично належать до кластерної структури етикету, однак відповідно до лексичного вираження змінюють напрям функціонування дискурсу. Як розсіювання небажаних елементів, що розгойдує систему та призводить до їх виходу за її межі, дисипація часто актуалізується шляхом вербалізації конфлікту, зі стратегіями дискредитації, насильства й інвективної, реалізуючи варіативні тактики образи, звинувачення, погрози, що спрямовані на дисгармонію та конфронтацію, а отже, є антиетикетними. Такі деструктивні елементи, що заважають розвитку дискурсу в напрямі найбільш сприятливого режиму функціонування, тобто ввічливої етикетної взаємодії, зазнають дисипації й відходять на периферію [10]. Так, дисипаційні елементи, що виводять фігуру звертання за межі етикетної комунікації, представлені окремою групою апелятивів – лайливими одиницями, функціонування яких визначає окремий пласт ненормативної лексики в мовленнєвій поведінці персонажа. Лайливі слова можливі в пропозиціях будь-якого типу, вони факультативні за своїми синтаксичними зв'язками, синтаксично багатofункціональні та можуть виражати й негативні, і позитивні емоції та оцінки. Широке вживання лайливих слів у буденному спілкуванні стало наслідком демократизації суспільства й відобразилося в демократизації мови на підтвердження зміни мовного престижу. Якщо традиційно престижною була мова 'верхів' та освіченої інтелігенції, то натеper домінантною стає мова 'низів', тобто зміни в комунікації відбуваються за напрямом 'знизу вгору'. Під час аналізу уживання дисипаційних лайливих звертань розрізняємо емоційну та емотивну комунікацію. У тих КФТ, де такі лексеми передають властиву їм прагматику негативних емоцій, вони є одиницями емоційної комунікації. За відсутності від'ємного значення та за умови дієвості як маркери внутрішньо групової належності такі оператори адресації виконують експресивну функцію та є одиницями емотивної комунікації. Опіраючись на класифікацію Т. МакЕнері [17], фіксуємо варіативність дисипаційних елементів, зокрема

серед операторів адресації, і типологічно виділяємо: 1) анімалістські інвективи, або ж зооніми, що передбачають проекцію на особистість тваринних якостей, наприклад, *swine* чи *goat*; 2) сексистські інвективи – сюди належить відгенітальні, сексоцентричні чи копроректальні одиниці, пов'язані із соціально табуйованими частинами тіла чи статевим актом, як *asshole*; 3) інтелектуально-співвідносні інвективи, що покликані наголосити на відсутності досвіду, розуму чи здорового глузду адресата, зокрема *twit*, *dummy*, *loon*, *creep*, а *pile of snot*; 4) гомофобні інвективи з наголосом на нетрадиційну сексуальну орієнтацію, наприклад, *homey*; 5) біхеоверистичні інвективи з акцентом на поведінку адресата як таку, що не відповідає суспільним нормам, як *freak*, *grovel*, *flake*. Дисипаційні обсценні звертання можуть маркувати стосунки у внутрішньосімейній сфері: *'Don't you talk to me – you were meant to be here two hours ago.'* *'Party don't even start till eight!'* *'Starts at six, asshole – and you have once again failed to be of any help whatsoever'* [19, с. 155]. Грубий і вульгарний сленг *asshole* (укр. 'козел', 'кретин') є американським варіантом британського *arsehole* й актуалізується у звертаннях у значенні *an irritating or contemptible person* [18] на вираження зневаги до адресата та засвідчення роздратування адресанта. Схожа тактика з позиції сили й провокування до агресії також реалізується в КФТ, що засвідчує високий ступінь огиди та відрази адресанта до адресата й виражається в поєднанні анімалістського інвектива (зооніма) *swine – a contemptible and unpleasant person, regarded with disgust* [18] – неприємна людина, що викликає зневагу, огиду, сексистсько-анімалістського *a defiler of goats*, утвореного шляхом суфіксації від наявного в мові дієслова *defile – rape or sexually assault* [18] – *учиняти сексуальне насилля, твалтувати*, і ситуативно-контекстуального оказіонального утворення *shit-eating lover of corpses* на основі інвектива копроректального типу *shit*, що позначає результат дефекаційного процесу: *The boy sprang at his opponent, grabbed the two braids hanging from the fakir's chin and wound each deftly around his fist. 'Come on then, you swine. You defiler of goats. 'He swung the fakir along by his beard, causing him to stumble and come to his knees. 'Come on then, you shit-eating lover of corpses'. The fakir was suffering. His eyes were ready to pop....* [11, р. 401–402]. Такі небажані та невідповідні одиниці для маніфестації фігури звертання, що є базовою в системі МЕ, розгойдують її в протилежний ввічливий етикетний комунікації керунок, а відтак є дисипаційними

елементами системи МЕ. Інколи простежуються випадки, де лайливі звертання можуть контекстуально виражати не тільки сильні негативні почуття (гнів, роздратування, образу, зневагу), а й цілком позитивні, дружні та невимушені, спрямовані на мінімізацію дистанції та демонстрацію рівності з адресатом, що дає змогу трактувати таке звертання як 'дружній мат', який, за дотримання умов місця й часу, не є порушенням мовної норми [5, с. 90]. Навпаки, грубувата фамільярність створює ефект належності до своїх і є засобом позитивної ввічливості та стратегії зближення, установлення інтимності, залученості, приєднання [14, с. 144]. Однак позитивна ввічливість автоматично не робить дисипаційні елементи етикетними, засвідчуючи той факт, що ввічливість як функційно-семантична категорія ширша за систему мовленнєвого етикету як сукупність комунікативних норм.

Висновки і пропозиції. Проведений аналіз сучасного англійськомовного художнього текстопростору засвідчив, що системі мовленнєвого етикету поряд зі складністю, відкритістю, нелінійністю, фрактальністю й флуктуативністю також притаманні вияви процесів хаотизації та дисипації – ключових характеристик будь-яких

синергетичних систем. Недотримання інтерактантами принципу кооперації та порушення максим якості, кількості, релевантності й манери призводить до хаотизації в системі мовленнєвого етикету, руйнуючи її впорядкованість та ускладнюючи адекватну етикетну взаємодію, що унеможливає досягнення комунікативної мети. Дисипація як розсіювання небажаних і невідповідних елементів у зовнішнє середовище, що призводить до їх виводу за межі системи, виявляється в застосуванні інвективних одиниць у межах комунікативних ситуацій, що формально належать до кластерної структури етикету, але, відповідно до лексичного вираження, суперечать нормативній дискурсній діяльності. У процесах хаотизації та дисипації одиниці мовленнєвого етикету розкривають свою девіантну функційність, характеризуються невпорядкованістю, ситуативно-контекстуальною варіативністю, уможливають динамічний розвиток системи мовленнєвого етикету в нерівноважному стані та слугують маркерами її синергетичності.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у вивченні дієвості етикетно-мовленнєвих фігур у ширшому функційно-синергетичному зрізі з виходом у художні тексти різножанрової типології.

Список літератури:

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокогнитивная синергетика: истоки, принципы, сущность. *Studia linguistica cognitiva: Наука о языке в изменяющейся парадигме знания*. Иркутск, 2009. Вып. 2. С. 228–255.
2. Белл Р. Т. Социоллингвистика. Цели. Методы. Проблемы. Москва, 1980. 318 с.
3. Гольдин В. Е. Речь и этикет. Москва, 1983. 109 с.
4. Домброван Т. И. Язык в контексте синергетики. Одеса, 2013. 346 с.
5. Жельвис В. И. Инвектива: объем и дефиниция. *Языковое сознание: устоявшееся и спорное* : XIV Международный симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации. Москва, 2003. С. 90.
6. Князева Е. Н. Основания синергетики: синергетическое мировидение. Москва, 2010. 256 с.
7. Копчак М.М. Мовленнєвий етикет англійськомовного постколоніального персонажа: функційно-синергетичний підхід : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2015. 20 с.
8. Пономаренко Е. В. Лингвосинергетика бизнес-общения с позиций компетентностного подхода (на материале английского языка). Москва, 2010. 151 с.
9. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми. Полтава, 2008. 712 с.
10. Храменко Д. С. Ирония в английском деловом дискурсе (функционально-синергетический подход) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04. Москва, 2010. 26 с.
11. Ali M. Brick Lane. London, 2004. 492 p.
12. Ali M. In the Kitchen. London, 2010. 553 p.
13. Brown P. Politeness. Some Universals in Language Usage. Cambridge, 1987. 353 p.
14. Eggins S. Analyzing Casual Conversation. London, 1997. 336 p.
15. Grice P. Logic and Conversation. *Studies in the Way of Words*. Harvard, 1991. P. 23–40.
16. Leech G. Language and Tact. Trier, 1977. 56 p.
17. McEnery T. Swearing in English: Bad Language, Purity and Power from 1586 to the Present. London, 2006. 304 p.
18. Oxford Dictionaries Online. URL: <http://oxforddictionaries.com> (date of access 10.03.2021).
19. Smith Z. On Beauty. Waterville, 2005. 789 p.
20. Smith Z. White Teeth. London, 2000. 480 p. Mode of access: <http://www.twirpx.com/file/755513/> (date of access 10.03.2021).

Kopchak M. M. CHAOTIZATION AND DISSIPATION OF SYNERGETIC SPEECH ETIQUETTE SYSTEM IN FICTIONAL TEXTUAL SPACE

The article reveals the essence of chaotization and dissipation processes inherent in any synergetic system, together with complexity, openness, nonlinearity, fractality and fluctuation. The linguistic manifestation of these processes in the speech etiquette system of modern English - language fictional textual space is analyzed. It is established that non-compliance with the cooperative principle accompanied by violations of quality, quantity, relevance and manner maxims leads to chaotization in the speech etiquette system, destroying its order and complicating or blocking adequate speech etiquette interaction, which makes it impossible to achieve communicative goals and results in communicative failure. Chaotization is supported by the tendency to gradually blur the etiquette forms showing courtesy, the neglect of the choice of normative speech etiquette operators, the desire for equality in relations, horizontal and vertical distance minimization. Defined as scattering of undesirable and inappropriate elements into the external environment, dissipation leads to their departure from the system, and is manifested in the use of invective units within communicative situations that formally belong to the cluster structure of etiquette, but according to lexical expression contradict normative speech etiquette activity. While rocking the system of speech etiquette, dissipation is often actualized by conflict verbalization, with strategies of discrediting, violence and maltreatment, implementing various tactics of insults, accusations, threats aimed at disharmony and confrontation by means which do not fall into the category of speech etiquette units. Such destructive elements interfere with the favorable functioning of the system, i.e. polite etiquette interaction, undergo dissipation and move to the periphery. The main types of dissipation elements that tarnish normative etiquette speech activity are distinguished. In the processes of chaotization and dissipation, speech etiquette units reveal their deviant functionality, are characterized by disorder, situational and contextual variability, provide for the dynamic development of speech etiquette in a non-equilibrium state and serve as markers of its synergetic nature.

Key words: *etiquette, politeness, cooperation, system, synergetic nature, chaotization, dissipation.*